

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI

Orhan AVCI*

ÖZET

Mehmet Fuat Köprülü Demokrat Parti'nin 1950-1956 arasındaki diőiiőleri bakanıydı. Türkiye onun bakanlığı sırasında 1952'de NATO'ya katılmıőtır. Sonraki yıllarda, Türk diő politikasının uygulamaları, Köprülü'nün bakanlığı sırasındaki esaslar üzerinde geliőt. Mehmet Fuat Köprülü'nün Diőiiőleri Bakanlığı kimi eleőtirilere de hedef olmuştur. Onun Bakanlığı'na dair eleştirilerin farklı yönleri vardır. 1956'da, Bakanlıktan ayrılmasından sonra, kendi partisinden gelen eleştiriler, onun kiőiliđi üzerinde yoğunlaőtırmıőtur. Muhalefetin eleştirisi geleneksel Türk diő politikasının terkedilmesi endiőesinden kaynaklanmaktaydı. Bu makalenin konusu Mehmet Fuat Köprülü'nün diőiiőleri bakanlığının bu yönlerinin incelenmesidir.

---

* Yrd. Dođ. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

ABSTRACT

Mehmet Fuat Köprülü was the Democratic Party's foreign minister between 1950-1956. Turkey joined NATO in 1952, during his ministry. In subsequent years, applications of Turkish foreign policy, on the principles developed during Köprülü's ministry. Mehmet Fuat Köprülü's foreign ministry has also attracted some criticism. There are different aspects of the critique of his ministry. In 1956, after leaving the Ministry, criticism from his own party, focused on her personality. Criticism of the opposition stemmed from concern the abondenment of traditional Turkish foreign policy. The subject of this article is to examine this aspect of Mehmet Fuat Köprülü's foreign ministry.

Fuat Köprülü'nün 1935'de Cumhuriyet Halk Partisi'nde başlayan siyasî hayatı¹, kurucularından olduğu Demokrat Parti'nin Mayıs 1950'deki iktidarında, Dışişleri Bakanı olmasıyla zirveye ulaşmıştır. Genellikle Demokrat Parti döneminin Dışişleri Bakanı olarak, talihsiz sonu ile Fatih Rüştü Zorlu hatırlanır. Hâlbuki hem süre olarak hem de yaşanan gelişmeler açısından Fuat Köprülü'nün bakanlığı², Demokrat Parti'nin dış politikasının asıl belirleyici dönemini teşkil eder. Üstelik Köprülü'nün bakanlığı, sadece Demokrat Parti'nin on yıllık döneminin dış ilişkilerini belirlemekle kalmamış, günümüze kadar geçen sürede, Türkiye'nin dış politikasının da ana hatlarıyla temelini oluşturmuştur. Bunun yanında Mehmet Fuat Köprülü, Cumhuriyet dönemi Dışişleri Bakanlarından en uzun görev yapan üçüncü kişidir³.

A) DIŞİŞLERİ BAKANİ OLARAK FUAT KÖPRÜLÜ

12 Haziran 1945 tarihli “*Dörtlülük Takrir*”in ardından Cumhuriyet Halk Partisi'yle

- 1 Orhan F. Köprülü, *Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1987, s. 5.
- 2 Fuat Köprülü'nün Bakanlık yaptığı Hükümetler şöyledir:
  - I. Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 - 9 Mart 1951)
Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı: 22 Mayıs 1950 - 9 Mart 1951
  - II. Menderes Hükümeti (9 Mart 1951 - 17 Mayıs 1954)
Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı: 9 Mart 1951 - 17 Mayıs 1954
  - II. Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 - 9 Aralık 1955)
Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı: 17 Mayıs 1954 - 15 Nisan 1955
Fuat Köprülü'nün Devlet Bakanlığı: 15 Nisan 1955 - 29 Temmuz 1955
Fuat Köprülü'nün Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı: 29 Temmuz 1955 - 9 Aralık 1955
  - IV. Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955 - 25 Kasım 1957)
Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı: 9 Aralık 1955 - 20 Haziran 1956 (Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.70, 80, 139, 145; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.182; Baskın Oran, (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt I, 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.479; Hamid Aral, (Haz.), *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı*, 31 Aralık 1967, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1968, s.157; <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB19.htm>; <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB20.htm>; <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB21.htm>; <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB22.htm>).
- 3 Tefik Rüştü Aras, 1925-1938 arasında (Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Türkiye (1074-1990), Cilt: 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2005, s.1200) toplam 13 yıl, İhsan Sabri Çağlayangil 1965 ile 1978 arasında (Türker Sanal, *Demirel Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Programları*, Sim Matbaacılık, Ankara, 2000, s.349) yaklaşık 8,5 yıl Dışişleri Bakanlığı yapmışken, Fuat Köprülü, (15 Nisan 1955 ile 9 Aralık 1955 arasında III. Menderes Hükümeti'ndeki 29 Temmuz 1955'e kadar Devlet Bakanı, 9 Aralık 1955'e kadar da hem Devlet Bakanı hem de Başbakan Yardımcılığı yaptığı 8 aylık süre hariç tutulduğunda), 22 Mayıs 1950'den 20 Haziran 1956'ya kadar (Türker Sanal, *Menderes Hükümetleri, 22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960*, Sim Matbaacılık, Ankara, [2003], s.108-109; http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa) 5,5 yıla yakın bir süre bakanlık yapmıştır. 2 Mayıs 2009'dan 28 Ağustos 2014'e kadar görev yapan Ahmet Davutoğlu'nun bakanlık süresi Fuat Köprülü'den 1 ay daha kısa olmuştur (http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa).

yolları ayrılan ve Demokrat Parti'nin kurucuları olan Köprülü dışındaki üç isim, 1950-1960 arasında “Cumhurbaşkanı”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı” ve “Başbakan” olarak görev yapmışlardır. Fuat Köprülü ise 1956'ya kadar “Dışişleri Bakanı” olmuştur. Bu durum, -en azından- Fuat Köprülü'nün, Dışişleri Bakanlığı'nı bu diğer üç mevki kadar önemli gördüğünün işareti olmalıdır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan dış ilişkilerinde, kendi başına kalmışlığı ve bu durumu telafi edebilmek için 1950'ye kadar İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında Batı Bloğu'nda kalabilmek için sarf edilen çabalar göz önüne alındığında, Demokrat Parti'nin de bu problemden uzak duramayacağı ortada idi. Yeni iktidar bu mesele ile ilk günden itibaren yüz yüze gelecek ve kendine ait yöntemlerle çözmek üzere harekete geçecekti. Bu açıdan bakıldığında dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olacak bakan da işin kıymetine uygun olarak, önemli biri olmalıydı.

***

Yine de Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmesiyle birlikte Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanı oluşunun, hem çevresi, hem de kendisi açısından pek de memnuniyet verici bir sonuç gibi görülmediği anlaşılıyor.

Fuat Köprülü'nün öğrencisi Mehmet Altay Köymen, Demokrat Parti'nin beklenmedik bir şekilde 14 Mayıs 1950'de iktidar olması üzerine “nimetlerin” paylaşılmasına sıra geldiğinde, profesyonel politikacı olan Celal Bayar, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'in üç kilit mevki elde ettiklerini söyler. İlimden gelen Fuat Köprülü'nün ise ikinci derece bir mevki olan Dışişleri Bakanlığı'nı almasını eleştirir. Kendisini “Başbakan” olarak gören Köprülü'nün, Adnan Menderes'i yetiştirerek, daha sonra Başbakanlığı ona terk etmeyi düşündüğünü de ekler⁴.

Aslına bakılacak olursa, Demokrat Parti'nin iktidara gelişinde, kendisine Dışişleri Bakanlığı'nın verilmesini Köprülü de yadırgamışa benziyor. Demokrat Parti'nin iktidarının ilk zamanlarında partinin lehinde olan gazeteci Ahmet Emin Yalman, Fuat Köprülü'nün daha en başta küskünlük hissettiğini aktarıyor. Köprülü, Yalman'a şunları söylemiş: “Ben ilim adamıyım. Makamda gözüm yok; fakat en münasibi, Başbakanlığa bir müddet için benim geçmem ve Adnan Menderes'i yetiştirmemdi. Mademki böyle olmadı, bana Dışişleri Bakanlığı ile beraber hiç olmazsa Parti Başkanlığı da verilmeliydi...”. Yalman, Köprülü'nün makamda gözü olmadığını söylemekle beraber, iktidar ganimetinden kendisine teklif edilen payı az bulduğunu söylüyordu. Ahmet Emin Yalman, dışişlerinin çok önemli bir iş olduğunu ve seçim zaferi gününde bir olumsuzluğa meydan vermenin uygun

4 Mehmet Altay Köymen, “Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı”, Yeni Forum, Cilt: II, Sayı: 48, 1981, s. 13.

olmayacağını uzun uzun anlatarak, Köprülü'yü yatıştırdığını yazmaktadır⁵.

Fuat Köprülü'nün 1950'deki seçim başarısı üzerine başbakanlığı elde etmek düşüncesi o dönemi anlatanların ilk dikkatini çeken husus olmaktadır. Dönemin siyasetçilerinden Cihat Baban da Köprülü'nün bu düşünce ile hareket ettiğini söylemektedir. Demokrat Parti'nin muhtemel zaferi ile Köprülü'nün başbakan olarak, Menderes'i yetiştirmek düşüncesini hatırlatan Cihat Baban, onun eğilip, bükülmesini bilmediği, Menderes kadar etrafını kollamadığı ve nabza göre şerbet veremediği için başbakanlığa gelemediğini ifade eder. Baban, Köprülü'nün bu durumun acısını ruhuna gömerek, üzüldüğünü belli etmeden, Dışişleri Bakanlığı'na razı olduğunu belirtiyor. Cihat Baban'a göre bu, onu Menderes'ten uzaklaştıran ilk sebep olmuştur. Köprülü'nün 1954 seçimleriyle Demokrat Parti'nin elde ettiği büyük başarı sonrasında da Dışişleri Bakanlığı'nda adeta hatır için bırakılıyor hissine kapılmış olduğunu Cihat Baban aktarmaktadır. Böylece, iktidardan gelen kuvvetli bir akıntının etkisi ile Köprülü, merkezden kenara doğru itilmiş oluyordu⁶.

O dönemin siyasetçilerinden, gazeteci Nadir Nadi ise, Demokrat Parti'nin dört kurucusunun hangi görevlere geleceğini, Parti Meclis Grubu'nun belirlediğini yazmaktadır. 19 Mayıs 1950'de Celal Bayar'ı ziyarete giden Nadir Nadi, kendisini işbaşında görmek istediklerini belirttiğinde Bayar cevaben "*Demokrat Parti Meclis Grubu ne karar verirse öyle yapacağını*" söylemiştir. Nadi, Demokrat Parti Grubu'nun Bayar'ı "*Cumhurbaşkanlığı*"na, Menderes'i "*Başbakanlığa*", Koraltan'ı "*Meclis Başkanlığı*"na, Köprülü'yü de "*Dışişleri Bakanlığı*"na getireceğinin günlerden beri söylenip durduğunu aktarıyor⁷.

Köprülü'nün Başbakanlığı arzularken, kendisine sunulan görev paylaşımına ses çıkarmamasını "*Menderes Sevgisi*" ile açıklayanlar da vardır. Kendisi Millî Eğitim Bakanı iken, 12 Eylül 1980 ihtilali olan Orhan Cemal Fersoy, Köprülü'yü, Menderes'in şakalarına alışkın, zekâsına hayran ve kabiliyetlerine inanan biri olarak göstermektedir⁸.

***

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanışının ertesi günü partinin kurucuları arasında geçen konuşmada kimin hangi göreve geleceğinin ele alındığı bilinmektedir. Fakat 27 Mayıs sonrasında yargılamaların yapıldığı Yassıada'nın komutanı Tarık Güryay, Menderes'le yaptığı konuşmadan bu konu ile ilgili fark-

5 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, (1945-1970), Cilt: 2, Rey Yayınları, y.y., [1970], s. 220.

6 Cihat Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s. 338.

7 Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, İstanbul, Cumhuriyet Yayını, İstanbul, [1964], s. 276.

8 Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İpek, İstanbul, 1971, s. 250.

lı ayrıntılar veriyor. Tarık Güray, Adnan Menderes'in, Celal Bayar ve Fuat Köprülü'yle birlikte görev paylaşımı hakkında yaptıkları konuşmayı hatırlatarak, Köprülü'nün Başbakanlığa gelmesini kendisinin teklif ettiğini söylediğini aktarıyor. Güray'a göre Menderes: “*O benim hem ağabeyim, hem de hocamdır. Ondan fazla kime itimadımız olabilir ki? Gerekirse ona elimden geldiği kadar yardım edebilmek için ben de Başbakan Yardımcısı olurum*” demiştir. Fakat Bayar bu fikri tasvip etmemiştir. Menderes'e göre bu durum, Bayar'ın Köprülü'ye kendisine duyduğu kadar güven duymamasından kaynaklanmaktaydı. Tarık Güray'ın anlatımında Bayar, Menderes'in parti başkanı olarak Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun ismini zikretmesine de itiraz etmiştir. Bir haftalık konuşmalar sonunda Bayar Menderes'e: “*Ben sizi bir türlü anlayamıyorum Adnan Bey. Başvekil Fuat Köprülü olsun diyorsunuz. Parti Başkanı Fevzi Lütfü olsun diyorsunuz. Peki ya siz ne olacaksınız?*”. Bu soru üzerine Adnan Menderes, Ethem Menderes'le aldıkları karar neticesinde, kendisinin Dışişleri Bakanlığı'nı almak niyetinde olduğunu açıklamış. Bayar'ın buna verdiği tepki ise şöyle olmuş: “*Ne münasebet? Hariciye Vekilliği de ne demek? Hariciye Vekili merkezden alacağı direktifleri tekrarlayacak bir papağandan başka nedir? Bizim kadromuzda bu basit işi kolayca becerecek sürüyle adam var. Ben sizden rica ediyorum. Başvekilliği de, Parti Başkanlığını da aynı zamanda, siz üzerinize alacaksınız...*”⁹.

Burada söylenenlere inanılacak olursa, “*Dışişleri Bakanlığı*”nın Menderes'in gözünde önemli, Bayar'da ise neredeyse hiç derecesinde bir makam olduğu görülüyor. Köprülü'nün işgal ettiği makamın kıymeti de bu yazılanlara güvenecek olursak, Bayar'ın gözünde daha baştan zaten değerli ve önemli değildi.

Köprülü'nün ise Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazandığı andan itibaren, hükümet belli olmadan önce bile Dışişleri Bakanı gibi davranmaya başladığı anlaşılıyor. 14 Mayıs 1950'yi takip eden gün daha yönetim kadroları belli değil iken Köprülü'nün dış politika hakkında ilk andan itibaren izahatta bulunması dikkat çekicidir. Seçimin ertesi günü Ajans France Press muhabirinin sorduğu dış politika konusundaki soruya Fuat Köprülü cevap veriyordu. Gazeteci Cüneyt Arcayürek, Fuat Köprülü'nün sanki bir Dışişleri Bakanı gibi uzun bir demeç verdiğiğine şahit olduğunu ifade etmektedir¹⁰.

***

Demokrat Parti döneminin dış politikasında dikkat çeken husus, Tek Parti dönemine göre, dışişleri bakanlarının artan ağırlıklarıdır. Yine de Fuat Köprülü'nün dışişleri tecrübesi olmayışı, hem onu hem de Başbakan Menderes'i bakanlığın

9 Tarık Güray, *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem, İstanbul, 1971, s. 97-98.

10 Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, *Demirkurat, Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 46.

bürokrasisine dayanma gereğine itti. Hatta Menderes, Dışişleri Bakanlığı'nı Başbakanlık binasına taşıtmıştır¹¹.

Menderes'in dış politika işlerini ilk günden itibaren üzerine aldığını ve Fuat Köprülü'nün bu anlamda geri plânda kaldığı, o dönem hakkında yazarların ortak kanaatidir. Adnan Menderes hakkında bir çalışma kaleme alan Orhan Cemal Fersoy, Demokrat Parti'nin hareketli dış politika tutumu ile Cumhuriyet Halk Partisi döneminden ayrıldığını söyler. İlk Dışişleri Bakanı Köprülü, ona göre “*rahat bir adam*”dı. Fersoy, Köprülü'nün faal dış politikanın gereklerine tamamıyla ayak uydurmadığını; fakat Adnan Menderes'in bu konu ile en yakından ilgilendiğini söylemiştir. Fersoy, Demokrat Parti iktidara geldiğinde, bakanlığın yetişmiş ve değerli bir kadrosu olduğunu da ekler¹².

Köprülü'nün bakanlığı ile ilgili hem kendi döneminde hem de daha sonra pek çok yorum yapılmıştır. Onunla aynı siyasî çizgide olsa da olmasa da yazarlar, genel olarak Batı çerçevesinde bir politikanın takip edildiğini söylemektedirler. Mesele, Şevket Süreyya Aydemir, Türkiye'nin Kore Savaşı'na girişiyle ilgili yaptığı değerlendirmelerde, Köprülü'nün bakanlığına da değiniyor. Türkiye'nin Kore Savaşı'na, Meclis'ten karar alınmadan ve muhalefete de danışılmadan hükümetin 25 Temmuz'da aldığı bir kararla katıldığını belirten Aydemir, Dışişleri Bakanı Köprülü'nün, “*hariciyecî*” olmadığını altını çizmektedir. Hatta gerçek bir politikacı ve devlet adamı olarak bile görmediği Köprülü'yü tarihçilik alanındaki ünlü çalışmaları bir tarafa bırakılırsa, konuların derinine pek inmeyen, fevrî karakterli biri olarak göstermektedir. Aydemir, Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olduğu için, Köprülü'nün hükümette ona verilmemesi gereken görevler kabul ettiği iddiasında bulunmaktadır. Kore kararında ise, onun esaslı düşünce ve incelemeleri olmadığını belirterek, Meclis'te bu mevzuun konuşulması gündeme geldiğinde, bütün yıldırımları üzerinde toplayanın Köprülü değil, Menderes olduğunu işaret eder. 11 Aralık 1950'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu'nun verdiği gensoru ile gündeme taşınan Kore'ye asker gönderme konusunda konuşan Köprülü değil, Başbakan Menderes olmuştu. Aydemir, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün henüz konunun farkında olmadığı, kendisine bu hususta bir takım notların ancak Meclis'e girerken yetiştirildiğini, onun da bunları okumaya anlamaya vakit bulamadığı için görüşmelerde bütün yükün Menderes'in üstüne kaldığını söylüyor¹³.

Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olduğu ilan edildiği andan itibaren, iktidarı

11 Baskın Oran (Ed.), a.g.e., Cilt I, s. 76.

12 Orhan Cemal Fersoy, a.g.e., s. 240).

13 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Üçüncü ve Son Cilt (1950-1964), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 301.

devretmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi de ona ihtiyatla yaklaşmıştır. Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Nihat Erim, “*Günlükler*”inde Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olmasıyla ilgili olarak ilginç hususlara değinir. Erim'in 2 Haziran 1950'de günlüğüne düştüğü notlar hem kendi dönemlerinde izlenen politikaları yansıtmaya, hem de Köprülü'nün kişiliğiyle bağlantılı olarak izleyeceğini düşündüğü muhtemel politikasını ele alması bakımından önem taşıyor. Erim, Demokrat Parti'nin en çok dış politikada tutacağı yolun kendilerine endişe verdiğini söylemektedir. Fuat Köprülü'nün olayları sathî gören bir kişi olduğunu söyleyen Erim, hiç devlet tecrübesi olmayan Köprülü'nün daha ilk günden itibaren çok konuşmaya başladığını belirtmektedir. Köprülü'nün Amerika'ya ve İngiltere'ye rest çekerek, Türkiye'ye daha çok yardım etmeleri ve NATO'ya alınması hususunda bu devletleri zorlayacağını duyulduğunu aktarıyor¹⁴.

Nihat Erim, Atlantik veya Akdeniz Paktı konusunu Cumhuriyet Halk Partisi'nin en az iki yıldır takip ettiğini ve büyük devletlere politika empoze edilemediğini belirtmiştir. Bu devletlere kendilerince zamanı gelmeden bir iş gördürülemediğini, bu yüzden Köprülü'nün “*büyük ve parlak*” bir iş göreyim derken, fena bir sonuç alacağından endişe ettiklerini ifade etmiştir. Bunun yanında Rusya açısından da durumun nezâketine dikkat çeken Erim, seçimi takip eden günlerde Sovyet Büyükelçisi Lavriçev ve diğer uydu devletlerin büyükelçilik müsteşarlarının memleketlerine gitmelerine dikkat çekmiştir. Erim, İsmet İnönü'nün başkanlığındaki bir Türkiye'nin nereye kadar gideceğini Stalin'in artık öğrenmiş olmasından dolayı yeni bir ekibin onun zihninde bir takım sorular uyandırarak, tereddüt yaşamasına sebep olacağı fikrini savunmuştur. Köprülü'nün ilk açıklamasından Batı Devletleri ile Rusya'ya eşit muamele ve dostluk gibi bir anlam çıkaran Nihat Erim, bu durumun Rusya'yı ümitlendirebileceğini; fakat yeni hükümet ile Amerika'ya daha çok bağlanması ihtimalini de düşündüreceği kanaatini taşıyordu¹⁵.

Demokrat Parti'nin hükümette olduğu ilk 7 ayın sonunda ise dış politika hususunda yaşananlar, Cumhuriyet Halk Partisi'ni hiç de memnun etmiş benzemiyordu. Nihat Erim, dış politikada yeni yönetimdekilerin ne kadar “*beceriksiz*” olduklarının anlaşıldığını söylemekteydi. Erim, Kore'ye asker gönderme, NATO'ya gireme gibi işlerde, milletlerarası konuları yönetmedeki en basit bilgi ve tecrübeden mahrum olarak gördüğü Demokrat Parti yönetiminin memleketi kısa zamanda Amerika ve İngiltere'nin kuklası yaptığı fikrini taşımaktaydı. Dış politikada

14 Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, I. Cilt, (Hazırlayan: Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 456.

15 Nihat Erim, a.g.e., I. Cilt, s. 456-457.

manevra imkânlarını yok ederek, karşılığında hiçbir çıkar elde etmeden Kore'ye asker göndermenin Sovyet Bloğu ve Çin'le de yepyeni bir duruma girilmesi anlamına geldiğini işaret eden Erim, Rus tehlikesini net bir şekilde hissettiği ifadeler kullanmaktaydı. Nihat Erim bu politikaların sonucunda Rusya'nın artık dilediği anda Türkiye'ye saldıracağını ve müttefiki Çin'e de önce Türkiye'nin saldırdığını söyleyeceğini, Bulgarlar'ın da oradaki Türker'i Türkiye'ye süreceklerini, Rusların ayrıca bir de Kürt meselesi çıkarabileceğini düşünmüştür¹⁶.

Demokrat Parti'nin izleyeceği dış politika, İsmet İnönü'yü de endişelendirmekteydi. Faik Ahmet Barutçu, Demokrat Parti'nin daha ilk anda açıkladığı dış politikasını İnönü'nün eleştirdiğini yazmaktadır. Amerikan dostluğuna ihtiyaç duymanın, devletin kul durumuna düşürülmesi olmaması gerektiğini söyleyen İnönü, kendilerinin çekişerek, devletin saygınlığını koruyarak dostluklar sağlıyor olduklarını söylemekteydi. İnönü, her denileni yaparak değil, Türkiye'nin dediklerini yaptırarak dostluklar elde ettiklerini ifade etmiştir¹⁷.

Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olduğu dönemi değerlendirenlerden biri de, Köprülü'nün öğrencisi olan Mehmet Altay Köymen'dir. Köymen, Köprülü'nün siyasî hayatının, hakkında hüküm verilmesi "*en güç bir konu*"¹⁸ olduğunu belirtir. Bu sözüne de uygun olarak Köymen, hocasının Dışişleri Bakanlığı'nı değerlendirirken, net bir kanaat bildirmektense, mutedil ifadeler kullanmıştır. Mesela, Kore Savaşı'na asker gönderilmesi hususunda Köprülü'yü eleştirir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bölük seviyesinde askerî birlik istemesine rağmen, Köprülü'nün tugay gönderdiğini söylemiştir¹⁹. Ayrıca, Yunanlılar'ın gücenmemesi için İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümü kutlamalarına katılmak yerine, Başbakan'la birlikte İngiltere Kraliçesi'nin taç giyme törenine gitmesi, Köymen'in dikkatini çeken bir durumdur. "*Kıbrıs Meselesi diye bir meselemiz yoktur. Bu, İngiltere ile Yunanistan arasında bir meseledir*" şeklinde "*ufak tefek yersiz hareket ve davranışları bir yana bırakılacak olursa*" Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı dönemi ni yine de başarılı bulmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını Köprülü'nün eseri olarak gören ve bu durumun onun kusurlarını bağışlayacak büyük bir başarı olduğunu söyleyen Köymen, böylece Türkiye'nin siyasî yalnızlıktan kurtulduğunu ifade eder²⁰.

16 Nihat Erim, a.g.e., I. Cilt, s. 469.

17 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar*, Milliyet, İstanbul, 1977, s. 423.

18 Mehmet Altay Köymen, a.g.m., s. 13.

19 Orhan Avcı, *Mehmet Altay Köymen'in Derslerinde Türk Tarihi ve Tarihçiliği*, Bilge, Ankara, 2003, s. 68.

20 Mehmet Altay Köymen, yine de M. Şakir Ülkütaşır'ın "*Politikacı Fuat Köprülü, büyük âlim, hoca Köprülüzâde Mehmed Fuat'ı öldürdü*" sözünü aktarmaktan da geri durmamıştır (Mehmet Altay Köymen, a.g.m., s. 13).

Yine de Fuat Köprülü'ye Dışişleri Bakanlığı ile ilgili en ağır eleştirilerden biri, kendi partisinden bir isim olan Samet Ağaoğlu'ndan gelmiştir. Köprülü'nün Demokrat Parti'nin iktidarı elde edince kurulacak ilk hükümetin başına geçme isteğinin sessizlikle karşılanması üzerine daha ileri gidemediğini söyleyen Ağaoğlu, “*dededen kalma bir hakkı*” alamamanın uyandırdığı rahatsızlığın tesellisini önemli bir bakanlığa oturmakta bulunduğunu söylüyor. Dışişleri Bakanlığı'nı hem işi, hem de merasimi, seyahati, daveti, ziyafeti çok bir yer olarak gören Samet Ağaoğlu, Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı'nı eski iktidarın tenkit ettiği dış politikasını kendi prensiplerine göre yürüteceği bir yer olarak kabul ettiğini aktarıyor. Köprülü'nün canı istediği zaman çalışmaya alışmış biri olduğu iddiasında bulunan Ağaoğlu, işleri genel müdürlere bırakarak, kendisini yalnızca merasimlere, ziyafetlere vermekte gecikmediğini söylüyor. Ağaoğlu, uyarıların boşa gitmesi üzerine Menderes'in Köprülü'ye “*git*” demektense, onu elçiliklerin smokinli, fraklı sofralarında bırakarak, bakanlığının işlerini fiilen kendi ellerine almayı uygun bulunduğunu yazıyor. Ona göre, bakanın bir çeşit protokol genel müdürü durumuna düştüğü bu garip manzarada büyükelçiler onu resmî masasından ziyade, ziyafet sofralarında görüyorlar ve işleri ya memurlarıyla ya da başbakanla görüşüyorlardı. Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti iktidarı üzerindeki ilk dedikoduların Köprülü'nün bu durumundan çıktığını ve Ankara'nın en güzel köşkünde oturan bu işsiz bakanın sonunda göze battığı iddiasında bulunmuştur. Ağaoğlu, bu dedikodular Köprülü'nün kulağına ulaştığında ise, günün birinde yerini elinden alabileceklerini düşünerek, parti içinde bu dedikoduların önüne geçebilmek için başbakanı temizlik harekâtına zorladığını söylemiştir. Böylece insanların birbirine düştüğünü ve Demokrat Parti'nin Köylü ve Hürriyet Partileri'ne bölündüğünü ekleyen Samet Ağaoğlu, 27 Mayıs'a giden süreçte Meclis'i, kamuoyunu, basını meşgul eden ve muhalefetin elinde en keskin silah haline gelen bütün yolsuzluk isnatlarıyla, 27 Mayıs'la birlikte ihtilalin birer dava konusu olarak ileri sürdüğü bütün iddiaların geniş ölçüde “*bu kaynaktan*” çıktığını iddia etmiştir²¹.

B) DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI'NDAN AYRILIŞI

Mehmet Fuat Köprülü'nün önce Dışişleri Bakanlığı'ndan, sonra da kurucularından olduğu Demokrat Parti'den istifasına giden süreç Demokrat Parti tarihinin dikkat çeken hususlarından biridir. İsmet İnönü, Köprülü'nün Demokrat Parti'den kopmasına giden süreçte Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı'nın maruz kaldığı muamelenin etkili olduğuna inanmaktadır. 30 Ekim 1954'de ilçe yapılan Kırşehir, 12 Haziran 1957'de 3 yıl sonra yeniden il yapılmıştı. Osman Bölükbaşı Kırşehir'le ilgili konuşması üzerine 2 Temmuz'da Meclis'e

21 Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, Alkım, İstanbul, 2004, s. 164-165.

hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklandı. Bu durum Demokrat Parti’de de olumsuz bir etki meydana getirdi. Fuat Köprülü’nün oğlu olan Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü partisinden istifa etti. Oğlunun istifası, Fuat Köprülü ile Demokrat Parti’nin ilişkilerinin bozulmasını sonuçlandırdı. İl başkanı olarak tavırları parti içerisinde rahatsızlık uyandıran Orhan Köprülü’nün Mayıs 1956’da istifasını, bir buçuk ay sonra Dışişleri Bakanlığı’ndan babasının istifası izledi. Adnan Menderes’le arası böylece açılan Fuat Köprülü, 6 Eylül 1957’de de partiden ayrıldı²².

Aslında Başbakan Adnan Menderes’le Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü arasında artan parti içi anlaşmazlık 1955 yılında kendini belli etmişti. 1950’den itibaren kabinelerde Dışişleri Bakanı olan Köprülü, 1955 Nisan’ında Devlet Bakanlığı’na, aynı yılın Temmuz’unda Başbakan Yardımcılığı’na, Aralık 1955’de yeniden Dışişleri Bakanlığı’na getirilmişti. Bir yılın içinde yapılan bu değişiklikler bir rahatsızlığın işaretleri idi. Dönemin siyasetçilerinden Rıfki Salim Burçak, o günlerde Başbakan’la Köprülü’nün ilişkilerinin son derece gergin hale geldiğini söylüyor. Köprülü’nün ilim dünyasında sahip olduğu ününü politika hayatında gösterememiş olsa da, yine de parti içinde büyük bir ağırlığı olduğunu ifade eden Burçak, Köprülü’nün küstürülecek, gücendirilecek bir insan olmadığını belirtir. Başbakan Menderes’le Dışişleri Bakanı Köprülü arasındaki problem, 9 Şubat 1956 tarihindeki Demokrat Parti Genel Kurulu’nda gün yüzüne çıkmıştır. Fuat Köprülü’nün damadı Coşkun Kırca’nın isminin gündeme geldiği toplantıda Menderes, Köprülü’nün “*kindarlığa*” sahip olduğunu ifade etmişti²³.

Fuat Köprülü’nün Demokrat Parti’deki yeri, iktidara gelmesinden sonraki süreçte, oynadığı rol itibarıyla, bilhassa kendi partisi mensupları tarafından olumsuz şekilde hatırlanır. Onunla ilgili kanaat belirten biri olarak Samet Ağaoğlu’nun hatırladığı Köprülü, daha önce de belirttiğimiz gibi, iktidarın ilk gününden, partiden ayrıldığı zamana kadar dedikodu kaynaklarından biridir. Ağaoğlu, zaten onun iyi bir bakan olmadığını ve Menderes’in Dışişlerinde tutması güçleşince, Başbakan Yardımcılığı’na getirdiğini söylemiştir²⁴.

Köprülü’nün bakanlığının son zamanlarında ise Başbakan Menderes’le ilişkileri iyice bozulmuştu. Rıfki Salim Burçak’ın aktardığına göre, Başbakan her fırsatta Köprülü’den ve dışişlerinden şikâyet etmekteydi. Protokolü dışişlerinden alıp, başbakanlığa bağlayacağını söyleyen Menderes, Köprülü’nün büyükelçilikler-

22 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, 2. Cilt. Yapı Kredi Yayınları, 2001, İstanbul, s. 724; Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurel Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 414.

23 Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s. 409.

24 Samet Ağaoğlu, *İpin Gölgesindeki Günler, Arkadaşım Menderes, Marmara’da Bir Ada*. Alkım, İstanbul, 2004, s. 149.

de verilen ziyafetlerin neredeyse tamamına katılmasını eleştiriyordu. İran Şahı için tiyatrodaki verilen temsile Köprülü'nün telefon ederek Menderes'i çağırması onu çileden çıkarmıştı. Fakat Anadolu Ajansı, 28 Mayıs 1956'da aralarında çıkan ihtilaf haberlerini ikisinin adıyla yalanlamıştı. Nihayet 19 Haziran 1956 günü Köprülü, Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldı. İstifa mektubunda, açıklama gereği duymadığı sebeplerden dolayı, Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldığını açıklıyordu. Eşi Behice Köprülü de gazetecilere, eşinin istifasının dış meselelerle asla ilgili olmadığını söyledi. Köprülü'nün istifa mektubu, 20 Haziran 1956'da Meclis'te okundu. Köprülü, istifasıyla ilgili olarak 20 Haziran'da yaptığı açıklamada, bu durumun dış meselelerle ilgili olduğu şeklindeki söylenenleri eleştirmekteydi. Fuat Köprülü'nün istifası, Demokrat Parti içindeki ve dışındaki okların kendisine çevrilmesine neden oldu. Meclis Başkanı Refik Koraltan, “on yıldır onun elinden çektiklerini” anlatırken, “Büyük Doğu”da Necip Fazıl Kısakürek, Köprülü'ye yükleniyordu²⁵. Fuat Köprülü, Demokrat Parti Meclis Grubu'nun 5 Eylül 1957 günü seçimlerin yenilenmesi kararı vermesinden 2 gün sonra partisinden de istifa etti²⁶.

Babası Osman Bölükbaşı hakkında bir kitap hazırlayan Deniz Bölükbaşı, Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den ayrılmasıyla ilgili çarpıcı ifadeler kullanıyor. Deniz Bölükbaşı, Demokrat Parti içindeki huzursuzluğun neticesinde kaderin hazine bir tecellisi olarak, bir zamanlar tasfiye mekanizmasının Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarına kullanılmasında önemli bir rolü olan Fuat Köprülü'nün bu sefer aynı durumla kendisinin karşı karşıya kaldığını belirtiyor. Köprülü, parti disiplin kuruluna verileceği sırada Demokrat Parti'den istifa etmiştir²⁷.

Başbakan Menderes'le aralarında meydana gelen uzaklaşma, onun anıldığı “Hoca” kelimesini bile etkilemişti. Cihat Baban, bu kelimenin bir zamanlar içi dolgun bir saygı ifadesi iken, özellikle 1954'den sonra içi boşalmış bir nükte, hatta iğneli bir eğlence sözüne dönüştüğünü söylemektedir²⁸.

***

Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olarak kaderi, Demokrat Parti'den ayrıldıktan sonra da peşini bırakmamıştır. 27 Mayıs 1960'ı izleyen süreçte, 6-7 Eylül 1955 Olayları'nda o da yargılananlardan biri olmuştur. Yassıada'da tutuklu kalması, 27 Mayıs'a karşı beslediği ümidi yıkmıştır. İnönü'nün Yassıada'ya yazdığı onun

25 Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.415-416.

26 Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.421.

27 Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 244.

28 Cihat Baban, a.g.e., s. 339.

suçsuzluğuna şahitlik eden mektupları ve tanıdıklarının lehine yaptıkları tanıklık, Köprülü'yü içine düştüğü durumun psikolojisinden kurtaramadı. Beraat edip, çıktığında hayata küsmüştü. Cihat Baban onunla ilgili şu cümleyi sarf ediyor: “İlmin ve araştırmanın yücelttiği bu düşünürü politikanın küçük oyunları ile mi-zacının sertliği yendi”²⁹.

Oğlu Orhan Köprülü, onun tutuklanıp Yassıada'ya 6-7 Eylül 1955'de Dışişleri Bakanı bulunduğu bahanesiyle getirildiğini söylüyor. O tarihte Dışişleri Bakanı olmadığı ilk duruşmada Resmî Gazete ile ispat edilmesine rağmen, kesin beraatine kadar dört ay Yassıada'da tutuklu kaldığını belirtiyor³⁰.

Gerçekten de Fuat Köprülü Yassıada'ya 6-7 Eylül Olayları ile ilgili görülerek getirildikten sonra 19 Ekim 1960'da mahkemeye durumunu izah etmiştir. Kendisinin meselenin esası ile ilgili olmadığı halde, tesadüfen karıştığını söylerken, kendisine bu konuda isnat edilen tek şeyin de Büyük Millet Meclisi'nde sıkıyönetim konusu görüşülürken, rahatsız olan Başbakan'ın yerine Başbakan Yardımcısı sıfatıyla onun savunmasını yapması olduğunu söylüyordu³¹.

Yassıada'daki mahkemede 6-7 Eylül olayları ile dava açılmasında, Köprülü'nün 4 Haziran 1960'da, Yeni Sabah yazarı Şemsi Kuseyri ile yaptığı söyleşinin ihbar kabul edildiği şeklinde bir kanaat da mevcuttur. Mahmut Arif Demirer, Fatın Rüştü Zorlu hakkındaki çalışmasında Köprülü'nün, 6-7 Eylül 1955 Olayları'nı, Zorlu'nun önerisi ile Menderes'in tertiplemediğini ileri sürdüğünü ifade ediyor. Bu kanaat üzerine Yassıada'da alelacele bir 6-7 Eylül Olayları davası açılmış ve Menderes ve Zorlu mahkûm olmuşlardır³².

C) BAKANLIK DÖNEMİNİN KARAKTERİSTİĞİ

Fuat Köprülü'nün bakanlığı döneminde Türk dış politikasının bu döneme ait belirleyicileri, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmaya paralel olarak gelişen Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşmadır. Dönemin bütün gelişmeleri esas olarak bu durumun yansımalarıdır. Amerika Birleşik Devletleri'yle NATO çerçevesinde ittifak yapmış olan ve Soğuk Savaş'ın şartları içerisinde kendine düşen rolü oynamaktan geri durmayan bir ülke olarak Türkiye, Ortadoğu ve Balkanlar'da politikalar izleyecektir. Bu politikalar, kalıcı sonuçlar getirmekten uzak olsa da, dönemin anlayışını anlamak açısından önemlidir.

29 Cihat Baban, a.g.e., s. 342.

30 Orhan F. Köprülü, a.g.e., s. 8-9.

31 Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Zabıtları II, 6-7 Eylül Olayları Davası*, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 44-45.

32 Mehmet Arif Demirer, *Fatın Rüştü Zorlu Gerçeği*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 77.

Bu dönemin dış politikası genel anlamda Demokrat Parti döneminin gelişmeleri olarak kabul edilse de, özel anlamda Fuat Köprülü'nün bakanlığı sırasında belirlenen kaideler üzerine inşa edilmiş olarak ifade edilebilir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı süresince takip edeceği politikanın temelini oluşturan husus, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerde yatmaktadır.

Türkiye'nin dış ilişkilerde yaşadığı gerginlik, 1950 Mayıs'ından itibaren iktidara gelen Demokrat Parti'nin çözmeye çalışacağı en önemli problem olmuştu. Daha 31 Mayıs 1950'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Brüksel'de verdiği bir demeçte, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Batı'ya yönelmiş olan Türk dış politikasının son seçimler sonucunda bu yönde daha da faal şekilde yol alacağını ilan ediyordu. Buna paralel olarak da Amerika'da Türkiye'nin NATO'ya katılmasını³³ destekleyen görüş yeniden gündeme geldi³⁴.

Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı ile ilgili yapılacak bir araştırma, bakanlık yaptığı Demokrat Parti döneminin dış politikalarının da incelenmesi anlamına geleceği için, Demokrat Parti'nin iktidarı sırasında dış politikayı ilgilendiren hususların neler olduğunu anlayabilmek önemlidir. Bunun için Başbakan'ın hükümet programları sırasındaki sözlerine bakılabilir. Yani Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olduğu dönemin gelişmelerini Başbakan Menderes'in sözlerinden takip etmek mümkündür.

14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960'da kadar geçecek sürede Türkiye'nin iktidardaki tek partisi olan Demokrat Parti'nin kesintisiz başbakanı Adnan Menderes, kurduğu I. Menderes Hükümeti'nin 29 Mayıs 1950'de okuduğu hükümet programında, muhtemel dış politikasının da işaretlerini vermekteydi. Menderes, programında Birleşmiş Milletler idealine olan bağlılıktan bahsederek, geleneksel İngiliz ve Fransız ittifakına ve Amerika Birleşik Devletleri ile en sıkı dostluk ve işbirliğine daima sadık kalacağını ilan etmekteydi. Bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan Türkiye'nin dış siyasetinin dünya barışı için önemli bir etken olduğuna inandığını söylemekteydi. Başbakan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Truman Doktrini ve Marshall yardımıyla, Türkiye'nin barışçı siyasetini desteklediğini söyleyerek, bu durumdan dolayı milletçe kendisine samimi şükran hisleri beslediklerini de sözlerine eklemekteydi.

33 NATO, 4 Nisan 1949'da ABD öncülüğünde Batı Bloğu üyelerince kurulmuştu. Türkiye, Haziran 1949'daki üyelik başvurusundan sonuç alamadı. İkinci defa Demokrat Parti zamanında Eylül 1950'de yapılan müracaat da neticesiz kalmıştı (*Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Cilt 2, 1941-1960. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 204).

34 Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 71.

di. Hem “*Büyük Dostumuz*” dediği Amerika Birleşik Devletleri ile hem de “*Büyük Müttefiklerimiz*” olarak adlarını andığı İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerin kuvvetlendirilmesini amaçladıklarını da söylüyordu. Menderes, Doğu Akdeniz güvenliğine de konuşmasında yer ayırmıştır³⁵.

Adnan Menderes iktidara gelişinin birinci yılında hükümet değişikliğine gidip de 30 Mart 1951’de ikinci hükümetini kurduğunda, hükümet programında dış politika hususunda söyledikleriyle bir yıllık icraatını da ifade ediyordu.

Yine Birleşmiş Milletler ideallerinden bahseden Menderes, bir taraftan eski dostumuz dediği İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakın, diğer taraftan “*Büyük dostumuz*” olarak ifade ettiği Amerika Birleşik Devletleri’yle her gün daha da geliştiğini söylediği samimi iş birliğinin Türkiye’nin dış siyasetinin en önemli dayanağı olduğunu yinelemektedir³⁶.

Fuat Köprülü’nün Dışişleri Bakanı olduğu dönemde takip edilen dış politikanın Başbakan Menderes’in sözleriyle anlatımı olarak kabul edebileceğimiz hükümet programlarından olan III. Menderes Hükümeti’nin programına baktığımızda geçen süre içerisinde artık ayrıntıları belirlenmiş bir dış siyasetle karşılaşırız. Aslında 30 Mart 1954 tarihli hükümet programında dış politikayı ele alan Menderes, Dışişleri Bakanı Köprülü’nün Türk dış politikasına katkısını da dile getirmiş sayılır. İktidara geldikleri zaman, dünyanın tek güvenlik kuruluşu olan Atlantik Paktı dışında bırakılmış olan Türkiye’nin iki yıldan az bir zamanda bu kuruluş içinde yer alarak güvenlik ve savunma imkânlarını çok geniş bir ölçüde elde etmesinin yanında, NATO’ya da önemli bir kuvvet unsuru sağlamış olmasından bahseder. Fakat kendilerinden önceki hükümet dönemine dönmekten kendini alamayan Başbakan Menderes, bu husustaki çabalar sonuç vermeyince, Türkiye için bu pakta girmemiz mümkün olmadığını Şemsettin Günaltay’ın itiraf ettiğini söylemiştir.

Menderes, üçüncü defa kurduğu hükümetinin programında Yunanistan ve Yugoslavya ile yapılan Ankara Andlaşması’nı zikretmektedir. Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Tito’nun ziyareti ve Pakistan ile yapılan anlaşmaya atıf yapar. Bu anlaşmaları Atlantik Paktı gibi Birleşmiş Milletler’in ortak barış ve güvenlik teşebbüsleri olarak takdim eder.

Adını vermeden tanımladığı ve dünya barış ve medeniyetini tehdit eden genel tehlike olarak gördüğü Sovyetler Birliği karşısında duracak güçte ve tam bir güvenlik sistemi veya birbirlerini tamamlayacak güvenlik sistemleri kurmanın,

35 Türker Sanal, *Menderes Hükümetleri*, s. 27.

36 Türker Sanal, *Menderes Hükümetleri*, s. 40.

barış ve hürriyet âşığı bütün milletler gibi Türkiye'nin de başlıca gayesi olduğunu söylemektedir. Dört yıl önce Birleşmiş Milletler tarafından Kore'deki ortak güvenlik cephelerinin kurulmasında, Türkiye'nin izlediği faal ve dürüst siyasetin o günden itibaren her meselede kendini belli ettiğini ve Türkiye'nin dış politikasının sağlam ve insanî prensiplere bağlılığının kabul edildiğini ifade eder.

Başbakan Menderes konuşmasında, Amerika Birleşik Devletleri'ne ayrıca bir teşekkür bölümü ayırmıştır. Ortak güvenlik meselelerinden bahsederken bu hususta o ana kadar maddî ve manevî büyük fedakârlıklar yapmış ve yapmakta olan Birleşik Amerika'ya karşı şükran ve muhabbetlerini ifade etmek ve karşılıklı itimat ve görüş birliğine dayanan bu ilişkilerin her gün daha kuvvetli gelişiminden duyduğu bahtiyarlığı belirtmek istediğini söylemiştir. “*Dost*” olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ziyaretinde gösterdiği samimi ve sıcak kabulün, Türk Milleti'ni minnettar bırakmış olduğu belirtilir.

“*Eski ve vefakâr müttefikler*” olarak gösterilen Fransa ve İngiltere ile gelişmekte olan ilişkiler, Almanya Başbakanı Konrad Adenauer'ın Türkiye ziyaretinin bıraktığı “*unutulmaz hatıralar*” Menderes'in dört yıllık dış politikasının özetidir.

Adnan Menderes geçen dört yılı bu şekilde özetledikten sonra, gelecek dört yıl zarfında bütün bu ilişkilerin devamlı şekilde güçlendirileceğini de eklemiştir.

Menderes izlenen bu politikanın sonucu olarak, Türkiye'nin artık yalnız olmadığını, samimi ve kuvvetli dostları ve müttefikleri bulunduğunu, işbirliği aranan bir ülke olarak dünya barışının başlıca dayanaklarından biri olarak, ona yardım edileceği üzerinde durmuştur³⁷.

Fuat Köprülü'nün son defa Dışişleri Bakanı olduğu IV. Menderes Hükümeti'nin programının okunduğu 14 Aralık 1955'de de geçmişin dış politika gelişmelerinden bahsederken, Balkan Paktı ve Bağdat Andlaşmaları'na değinen başbakan, daha önceki hükümet programlarında yer almayan Kıbrıs konusuna da yer ayırmıştır. Milletin üzerinde büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs Meselesi'nden bahsetmemeye imkân olmadığını söyleyen Menderes, “*Bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu herhangi bir yanlışlığa mahal bırakmamak üzere burada açıkça ifade etmek isteriz*” şeklinde izah etmiştir.

Menderes önemli bir konu olarak gördüğü Bandung Konferansı'na³⁸ da hükümet

37 Türker Sanal, *Menderes Hükümetleri*, s. 62-63.

38 Bandung Konferansı, 18-24 Nisan 1955'de, Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanmıştır. Türkiye başlangıçta Asya-Afrika devletlerinin bu toplantısına katılmak istememiştir. Ancak müttefiklerinin ve

programında yer ayrılmıştır. Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan konferansta, Asya-Amerika camiası içinde alacağı konumun gereklerini Türkiye'nin imkânları ölçüsünde ve samimi şekilde yerine getirmeye çalışacağını açıklamıştır.

Başbakan Menderes, , Türkiye'nin öteden beri önemli bir uzvu bulunduğu Arap camiası içindeki rolünün kuvvetlenerek devamına özen göstermeleri üzerinde de durur. Sonuç olarak Avrupa, Asya ve Amerika arasında uzlaştırıcı bir kimlik arz eden bir Türk dış politikasının varlığından bahseder. Menderes dış politika konusundaki sözlerini Türkiye'nin tüm dostlarıyla ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile olan sıkı ilişki ve işbirliğini daima kuvvetlendirmekten geri kalmayacağını ilan ederek tamamlamıştır³⁹.

***

Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere ve Fransa hakkındaki bu derece samimi ifadeler sadece hükümet programında kalmıyordu. Türkiye'nin dış politikasının belirleyicisi olan husus, bu devletlerle dostluktu. Elbette bu Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirilmiş bir dostluktu. Hâlbuki Sovyet Rusya, ilerleyen zamanda Türkiye ile ilişkileri düzenleme arayışında olduğunun sinyallerini veriyordu. Daha 1953'de Sovyet Hükümeti, Türkiye'ye bir nota vererek, Kars ve Ardahan üzerindeki haklarından ve Boğazlar'ın yönetim ve savunmasına katılma taleplerinden vazgeçtiklerini bildirdi. Hatta Rusya'nın 1945'de reddettiği Türk-Rus Dostluk Andlaşması'nın da yenilenmesini istedi⁴⁰.

Sovyetler'in bu yeni yaklaşımı, ilerleyen yıllarda da devam etti. 1955-1958 arasında Sovyetler Birliği Başbakanı olan Bulganin, Türk Hükümeti'nden özür dileyerek, “*Stalin, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile olan ilişkilerini bozdu*” demiştir. Sovyetler'in İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki taleplerinden vazgeçmesine rağmen, Türk politikasında değişiklik olmamıştır.

Fuat Köprülü'ye göre, Sovyetlerin yakınlaşma çabaları, evrensel stratejilerinin bir bölümünü teşkil ediyordu. Ona göre Sovyetler Birliği'nin amacı hür dünya-

---

özellikle A.B.D.'nin baskısı sonucu 1955 Martında katılmaya karar verdi. Batılı devletler, konferansta Türkiye'yi Batı'nın “etkili bir sözcüsü” olacağı konusunda ikna ettiler. Konferansa katılan Asya-Afrika devletleri, bağlantısız bir dış politika takip etmek istiyorlardı. Dışişleri Bakanı Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Bandung'da, Irak, Pakistan, Lübnan, İran ve Libya ile yakın işbirliği içerisine girdiklerini söylemiştir. Tarafsızlık diye bir politikanın geçerli olmadığını düşünen Türkiye, herhangi bir bloğa bağlanmadan dış politika sürdürmek isteyen Asya-Afrika devletlerinden, Zorlu'nun yukarıda zikrettikleri dışındakilerle ters düşmüştür (Oral Sander, *Türk - Amerikan İlişkileri*, 1947-1964, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1979, s. 121-122).

39 Türker Sanal, *Menderes Hükümetleri*, s. 65.

40 Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 110.

yı yanılarak, sanki saldırgan hedefleri yokmuş düşüncesini uyandırmaktı. Bu nedenle Ruslar'ın politika değiştirdiklerini düşünüyordu. Ona göre Ruslar, asık yüzünlükten tebessüm eden bir yüze geçerek, gerçek hedefleri olan hür dünya ülkeleri arasındaki dayanışmayı kırmaya çalışıyorlardı. NATO'nun kuruluşunun 7. yıl kutlamaları nedeniyle, 9 Nisan 1956'da yaptığı konuşmasında Köprülü, Sovyetler'in daha da artan barış çağrılarına yine büyük bir şüphe ile baktığını söylemekteydi⁴¹.

Aslında Köprülü'nün Sovyet karşıtlığı Kars ve Ardahan'ın istenmesi zamanına kadar gidiyordu. Rusya ve Komünizm aleyhinde yazdığı yazılardan dolayı, 1948'de Sovyet İlimler Akademisi'nden çıkarılmıştı. 1950'de dışişleri bakanı olduğunda Ruslar, Ankara'daki büyükelçileri aracılığıyla tekrar Akademi'ye seçmek istediklerini bildirmişlerse de kabul etmemişti⁴².

***

Türk dış politikası için NATO'ya girmiş olmak bir dönüm noktasını teşkil eder. Dış politikayı yönetenler Atlantik Andlaşması'nı Türkiye için millî bir politika, bir dünya görüşü olarak kabul etmişlerdi. Bu politikanın mimarlarından olan Fuat Köprülü, 1955 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada, Atlantik İttifakı'nı ifade ederken, anlamı ve ruhu ile tamamen savunma amaçlı olan bu paktın, Türkiye için millî bir politika olduğunu söylüyordu. NATO'nun ana prensipleri olarak gördüğü, Birleşmiş Milletler'in gayelerine bağlılık, diğer milletlerle barış içinde yaşamak arzusu ve özgürlük ve toprak bütünlüğünü her ne pahasına olursa olsun koruma azminin Türk dış siyasetinin de esasları olduğunu ilan ediyordu⁴³.

Köprülü'nün dış politikaya bakışında en belirgin özellik, Soğuk Savaş'ın şartlarına uygun olarak hareket edışıdir. Hatta Sovyetler Birliği ile ilişki kuran Batı dünyası bile onun eleştiri oklarından kurtulamamıştır⁴⁴. Aynı durum Türkiye'nin daha önce Kore'ye asker gönderme kararı aldığı zaman da görülmüştü. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılma isteği, Dışişleri Bakanı Köprülü'nün 25 Temmuz 1950'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygue Lie'ye gönderdiği telgrafla ortaya kondu. Buna göre Türkiye 4500 kişilik bir askerî kuvveti Kore'ye göndermeye karar verdiğini bildirdi. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Birleşmiş Milletler'in yardım talebine karşılık veren ilk ülke oldu. Bu durumdan büyük

41 Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası*, Türk Dış Politikasının Analizi, Derleyen: Faruk Sönmezöğlü, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 118-119.

42 Orhan F. Köprülü, a.g.e., s. 9.

43 Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, *"İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)"*, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), III. Bölüm, Siyasal Yayınevi, Ankara, 1996, s. 311.

44 Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, a.g.m., s. 313.

gurur duyan Türkiye, o zamana kadar bu Sovyet saldırısına karşı hâlâ hiçbir adım atmamış olan Fransız ve İngiliz hükümetlerini yumuşak bir dille eleştirmiştir⁴⁵.

Demokrat Parti döneminin dikkat çeken dış politika uygulamalarından biri de milletlerarası olayların NATO açısından değerlendirilmesidir. NATO üyeleri bir problemle karşılaştığında Türk dış politikası onları desteklemek şeklinde kendini belli ediyordu, Türkiye NATO'ya girdiğinde üyelerinden bazıları, sahip oldukları sömürgelerin bağımsızlık istekleriyle uğraşmaktaydılar. Bu sömürgeler, Birleşmiş Milletler Andlaşması'ndan faydalanarak, bağımsızlık kazanmak için çalışmaktaydılar. Türkiye, NATO dayanışmasına o derece inanmıştı ki, Birleşmiş Milletler'de bu konularda geçen tartışmalarda Batılılar'la beraber hareket etmekteydi. Mesela, 1955'de Cezayir Sorunu'nun gündeme alınmaması için oy kullanmıştı. İşin tuhaf tarafı kendisi de bir NATO üyesi olan Yunanistan, Asya-Afrika devletlerinin yanında yer almıştı. Bu durum, bu devletlerin 1965'de Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Yunanistan'ı desteklemelerine neden olacaktır. 1957 ve 1958'de de yine Asya-Afrika Grubu tarafından Cezayir için yapılan "*self-determinasyon*" teklifinde Türkiye çekimser kalmıştır⁴⁶.

Halbuki, Demokrat Parti zamanında takip edilen bu politika, yani devletler arasında tarafsızlık mümkün olmadığına göre, Batı Bloğu'na dâhil olmak için elden gelenin yapılması hususu, 1954-1957 arasında meydana gelen gelişmelerle iflas etmişti. Özellikle Nisan 1955'de toplanan Bandung Konferansı'ndan sonra Üçüncü Dünya Devletleri siyasî alanda büyük bir ağırlık kazandılar. Bu devletler, Demokrat Parti'nin görüşünün aksini savunmaktaydılar. Onlara göre bağımsızlık, tarafsızlıkla sağlanabilirdi. Birçok devlet, bu yeni gelişmeyi dış politikalarına uyguladılar. Çin, Bandung Konferansı'nı destekledi. Daha önce Batı Bloğu'na yanaşmış olan, Yugoslavya tutumunu yeniden gözden geçirerek, tarafsızlara yaklaştı. Amerika Birleşik Devletleri ise ittifakları reddeden bu yeni politikaya karşı çıktı. Türkiye de Amerika Birleşik Devletleri gibi tarafsızlık politikasını reddedecektir⁴⁷.

SONUÇ

Günümüzde Mehmet Fuat Köprülü ismi, sosyal bilimler sahasında ortaya koyduğu çalışmalarıyla hâlâ saygın bir yere sahiptir. Hâlâ onun eserleri referans olmayı sürdürmektedir.

Ancak konu Köprülü'nün siyasî hayatına, özelde de Dışişleri Bakanlığı'na geldiğinde aynı tespiti yapmak zormuş gibi görünüyor. Her ne kadar onun bakanlığı

45 Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Yayınları, Ankara, 1990, s. 24-25.

46 Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, a.g.m., s. 313-314.

47 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge, Ankara, 2003, s. 211-212.

döneminde Batı Bloğu'na katılabilmek için harcanan çabalar sonucu bunun başarılmış olması ve hâlâ Türkiye'nin aynı uluslararası sistemin bir parçası oluşu, Köprülü siyasetinin temelde bugün de geçerli olduğunu gösteriyorsa da, onun bir bakan olarak dönemine vurduğu damga pek de hatırda kalan hoş çağrışımlara sahip değil. Bu galiba birkaç sebebe dayanmakta. Kendi zamanı için söylenecek olursa, İsmet İnönü'nün muhalefetine maruz kalınan bir dönemde, yeni dış politika anlayışlarını uygulamak durumunda olan bir bakan oluşu Köprülü'nün ilk şanssızlığıdır. Yani muhalefet, Köprülü ve bakanlığının izlediği dışişleri politikasını Türkiye'nin Batı'ya teslimi olarak görmekteydi.

Köprülü'nün kendi partisi içindeki konumu ve belki de dört kurucudan biri olarak vazgeçilmez kabul edilmesi uzun yıllar dışişlerinde kalması sonucunu doğurdu ve elbette bu da siyasi açıdan yıpranmasına neden oldu. Demokrat Parti'nin kurucularından Bayar'ın -sözde bile olsa- tarafsız Cumhurbaşkanı olarak Köşk'e çıkması, Koraltan'ın Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla ikinci üst makama erişmesi, Menderes'in Demokrat Parti lideri ve Başbakan olarak hem partinin temsili hem de icranın başı olarak hükümeti yönetmesi, on yıllık dönemin liderlerini ortaya çıkarmıştı. Bu durumda Köprülü'nün partinin kurulmasından itibaren rolü göz önüne alındığında Dışişleri Bakanı olarak bu üç mevkiin altında kalışı ve sadece başbakanın kabinelerindeki bakanlardan biri oluşu bu açıdan üzerinde durulabilecek bir konudur. Diğer üç kurucu müstakil denilebilecek görevlerde iken, Köprülü'nün Başbakan'dan emir alan biri durumuna düşmüş oluşuna verdiği tepki, partiden ayrıldıktan sonra ortaya çıkmış gibi görünüyor. Bu eleştirilerin 27 Mayıs sürecinde Demokrat Parti'nin tarihten silinmesi teşebbüsünde, yargılayanlar tarafından referans alındığının düşünülmesi, ona eski partisinden gelen aşırı tepkilerin kaynağı gibi görünüyor.

Yine de Demokrat Partililer, daha sonraları Köprülü'nün bakanlığı hakkında eleştiriler yaparlarken, icraatına değil, Köprülü'nün kişiliğine ve partiden ayrıldıktan sonraki tavrına yönelmektedirler. Köprülü'nün takip ettiği politikalar, nihayetinde kendinden sonra partisinin terk ettiği düşünceler olmamıştır. Onun bakanlığı dönemine yapılan eleştiriler, Demokrat Parti politikalarının da eleştirisi olacağı için daha ziyade onun yetersizliğine ve bakanlıktaki başarılı kabul edilebilecek işlerin -zaten- başbakan tarafından yürütülmüş olduğuna dairdir. Yani o sadece koltukta kalmış silik bir isim olarak gösteriliyor. Aslında bunun böyle olup olmadığı tartışılır. Her şeye rağmen, Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılana kadar, partisindeki konumunu muhafaza ettiğini söyleyebiliriz. Elbette bu konudaki şikâyetlerin de onun Demokrat Parti'den tamamen koptuktan sonra gündeme taşındığı unutulmamalıdır.

Köprülü'nün 27 Mayıs sonrasındaki tavırları ise o günün şartları içerisinde dü-

şünüldüğünde, kendisi açısından tarihi bir intikam fırsatı bulduğu gibi görülebilir mi? Öyle düşünmüş bile olsa, Yassıada'da kaldığı günler, ihtilal rüzgârından kendisinin de kurtulamayacağını ona göstermiş olmalıdır. Yassıada duruşmaları sonrasında halefi Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmesi, Dışişleri Bakanı'nın konunun anlaşılması açısından önemlidir. Fatin Rüştü Zorlu'nun idamı, Dışişleri Bakanlığı ile mi ilgili idi? İdam kararı, Zorlu'nun bakanlığı dönemindeki gelişmelerin, kararı onaylayanların gözünde olumsuz izler taşımasından mı kaynaklanıyordu? Bu konu ayrıca üzerinde durulması gereken yönere sahip. Ama askerî darbenin mantığını anlamak açısından şu soruların da cevaplarını bulmak lazım. Demokrat Parti'ye karşı yapılan bu hareket, ikinci Dışişleri Bakanı'nı idama götürürken, o dönemin süre olarak daha uzun görev yapan bakanı, neden sadece 6-7 Eylül Olayları'yla ilgili yargılandı? Köprülü'nün 1956'da Dışişleri Bakanlığı'ndan, 1957'de de Demokrat Parti'den ayrılmış olması, yargılayanların gözünde onun geçmişini temize mi çıkarıyordu? Demokrat Partili olmak, rüzgâra kapılmak anlamına gelirken, bu partinin hem kurucusu, hem uzun seneler bakanı olan Köprülü'yü koruyan ne idi? Diğer üç kurucunun idama mahkûm olmaları ve başbakana bu kararın uygulanması 27 Mayıs 1960'a kadar partilerinde kalmaları yüzünden mi idi?

***

Günümüzden geçmişi anlamaya çalıştığımızda, siyasi hayatın kendine has şartları içerisindeki yaşanmışlıkların, insanları birbirlerinden uzaklaştırdığını veya aksine yakınlaştırdığını görüyoruz. 1946'dan itibaren başlayan ve Köprülü'nün de fiilen içerisinde bulunduğu yeni dalga, Türk siyasi tarihine "*Demokrat Parti Dönemi*"ni kazandırırken, onun kişisel tarihi açısından beraber hareket ettiği insanlardan uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. Geçmişteki olayları anlamaya çalıştığımızda, sadece tek sebeple açıklayabilmek her zaman mümkün olmuyor. Mehmet Fuat Köprülü'nün de bakanlık yaptığı dönemin izahı "*olumlu*", "*olumsuz*" şeklinde tek kelime ile açıklamak yerine, kendi döneminde ifade ettiği anlam ve sonraki zamanlarda Türkiye'nin dışişlerine etkisini anlamaya yönelik olmalıdır. Şüphesiz Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı dönemi de bu açıdan derinlemesine yapılacak araştırmaları beklemektedir. Böylece günümüze kadar devam eden, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye dış siyasetinin izlediği yol takip edilebilecektir. Tarihin geçmişi bugüne taşıma gayreti de bu şekilde anlamlı hâle gelecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağaoğlu, Samet. (2004). *Aşına Yüzler*, Alkım, İstanbul.
- Ağaoğlu, Samet. (2004). *İpin Gölgesindeki Günler, Arkadaşım Menderes, Marmara'da Bir Ada*. Alkım, İstanbul.
- Ahmad, Feroz, Bedia Turgay Ahmad. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Albayrak, Mustafa. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Aral, Hamid. (Haz.) (1968). *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı, 31 Aralık 1967*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara.
- Avcı, Orhan. (2003). *Mehmet Altay Köymen'in Derslerinde Türk Tarihi ve Tarihçiliği*, Bilge, Ankara.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (1983). *İkinci Adam, Üçüncü ve Son Cilt (1950-1964)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Baban, Cihat. (1970). *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bağcı, Hüseyin. (2001). “*Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası*”, Türk Dış Politikasının Analizi, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, s. 101-134.
- Bağcı, Hüseyin. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge, Ankara.
- Barutçu, Faik Ahmet. (1977). *Siyasi Anılar*, Milliyet, İstanbul.
- Birand, Mehmet Ali, Can DüNDAR, Bülent Çaplı (2007). *Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Bölükbaşı, Deniz. (2005). *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Burçak, Rıfki Salim (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*, NuroL Matbaacılık, Ankara.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi*, (2003). Cilt 2, 1941-1960. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demirer, Mehmet Arif. (2009). *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Erim, Nihat. (2005). *Günlükler 1925-1979, I. Cilt*, (Hazırlayan: Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eroğul, Cem. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge, Ankara.
- Fersoy, Orhan Cemal. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İpek, İstanbul.
- Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman (1996). “*İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk*

- Dış Politikası (1945-1965)*”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), III. Bölüm, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- Gürsoy Naskali, Emine. (2007). *Yassıada Zabıtları II, 6-7 Eylül Olayları Davası*, Kitabevi, İstanbul.
- Güryay, Tarık. (1971). *Bir İktidar Yargılanıyor*, Cem, İstanbul.
- İnönü, İsmet. (2001). *Defterler (1919-1973)*, 2. Cilt. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, Orhan F. (1987). *Fuad Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Köymen, Mehmet Altay. (1981). “*Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün Siyasi Hayatı*”, Yeni Forum, Cilt: II, Sayı: 48, , s.13.
- Nadi, Nadir. (1964). *Perde Aralığından*, İstanbul, Cumhuriyet Yayını, İstanbul.
- Oran, Baskın. (Ed.) (2009). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I, 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- Öztuna, Yılmaz. (2005). *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990)*, Cilt: 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Sanal, Türker. (2000). *Demirel Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri ve Programları*, Sim Matbaacılık, Ankara.
- Sanal, Türker. (2003). *Menderes Hükümetleri, 22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960*, Sim Matbaacılık, Ankara.
- Sander, Oral. (1979). *Türk - Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- Yalman, Ahmet Emin. (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, (1945-1970)*, Cilt: 2, Rey Yayınları, y.y.
- http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa)
- <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB19.htm>;
- <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB20.htm>;
- <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB21.htm>;
- <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB22.htm>).